

De RoSa-factsheets maken u wegwijs in het gelijke kansenlandschap in Vlaanderen. Telkens wordt er op een bepaald terrein nagegaan wat de situatie is. Zowel bredere thema's als meer specifieke krijgen aandacht, naargelang de relevantie en/of beschikbaarheid van informatie en het voorhanden zijn van cijfermateriaal. Bedoeling is niet zozeer volledigheid te bieden maar wel op een overzichtelijke en toegankelijke manier de positie van de vrouw in Vlaanderen te schetsen. RoSa is sinds 1978 in Vlaanderen hét adres voor informatie en documentatie over gelijke kansen, emancipatie en vrouwenstudies in binnen- en buitenland.

Nr. 52 • dec 2006

Feminisme in Zuid-Azië

Azië is een bijzonder groot en verscheiden continent. Van China en Japan tot Pakistan en Indonesië: het Aziatische continent is een lappendeken van religies, politieke systemen, etnieën, talen en culturen. Logischerwijze heeft dit ook zo zijn gevolgen voor de vrouwenbeweging. Tussen de regio's onderling en zelfs binnen de verschillende landen, ontwikkelde de vrouwenbeweging zich volgens geheel eigen scheidslijnen en met inachtneming van eigen accenten. De verscheidenheid van een continent als Azië heeft er voor gezorgd dat we ons in deze Factsheet moeten beperken tot één welbepaald gebied. We kozen er daarom voor om te focussen op Zuid-Azië, een subcontinent dat zich uitstrekt over de landen India, Bangladesh, Pakistan, Nepal, Bhutan, Sri Lanka en de Maldiven. Om en bij de 1,45 biljoen mensen – ongeveer 23% van de wereldbevolking – woont in Zuid-Azië. De afbakening van deze Factsheet heeft tot gevolg dat een groot deel van Azië hier niet aan bod komt. Uiteraard is dit jammer maar evenwel niet te vermijden. De geheel eigen evoluties van de vrouwenbewegingen in deze regio verdienen immers een eigen benadering. Net zoals er niet kan gesproken worden van dé vrouwenbeweging, is ook spreken over dé Aziatische vrouwenbeweging zo goed als onmogelijk. Laten we daarom focussen op één gebied en kijken wat de vrouwen in deze regio bindt, eerder dan naar wat hen onderscheidt van andere streken.

De lange periode van kolonisatie en het latere proces van dekolonisatie kleurden de Zuid-Aziatische vrouwenbeweging en gaven het een geheel eigen karakter. Recente maatschappelijke evoluties en problemen creëerden nieuwe uitdagingen en perspectieven. Al deze ontwikkelingen maken de vrouwenbeweging in Zuid-Azië tot een interessante casestudy. Hoewel de aanpak nogal eens verschilt, kunnen er in dit gebied toch een aantal parallele ontwikkelingen vastgesteld worden die de lands- en regiogrenzen overschrijden.

De vrouwenbeweging ontwaakt

Erg belangrijk voor het ontstaan en de evolutie van de vrouwenbeweging in de regio rond de Indische Oceaan, is de lange periode van kolonisatie en dekolonisatie. Net zoals in het Midden-Oosten verloopt de evolutie van de vrouwenbeweging in Zuid-Azië ook hier in een drietal

fasen¹. In een eerste fase wordt het vraagstuk rond de sociale status van de vrouw op tafel gelegd door mannen, koloniale zowel als binnenlandse sociale hervormers. Uit dit debat, dat zich voor een groot deel boven de hoofden van de vrouwen zelf afspeelt, komen steeds meer vrouwen naar voren die zich organiseren in verschillende vrouwenorganisaties. Het vrouwenactivisme ontwaakt. Vervolgens, in een tweede fase, raakt de vrouwenstrijd ingebed in de bredere nationalistische bewegingen voor onafhankelijkheid. In een derde fase zijn de verschillende staten onafhankelijk en moet de vrouwenbeweging haar plaats zoeken binnen de lijnen van de nieuwe nationale context.

AANDACHT VOOR DE STATUS VAN DE VROUW

In de negentiende eeuw wordt de positie van vrouwen overal in Zuid-Azië een *hot item*. Op dat moment staat zowat het hele gebied onder koloniale heerschappij. Britse machthebbers zien in de maatschappelijke positie van Aziatische vrouwen een ideaal aanknopingspunt om hun militaire, economische en politieke inmenging te legitimeren. De status van de vrouw wordt een graadmeter voor het beschavingspeil van de hele samenleving, de aanwezigheid van geletterde en geschoolde vrouwen wordt een bewijs van moderniteit. Door allerlei 'duistere' praktijken als *sati* (weduwenverbranding), huwen op jonge leeftijd en *pardah* (de traditionele afzondering) wordt de inferieure status van de vrouw in stand gehouden, zo is de redenering. Hieruit volgt dat het koloniale bewind noodzakelijk is om het leven van de Aziatische vrouwen te verbeteren en dus zo het beschavingspeil op te krikken. Deze verlichte visie wordt gesteund door christelijke missionarissen, op zoek naar een bredere basis om hun bekeringsboodschap uit te dragen.

De koloniale overheid is in de 19^e eeuw niet de enige die belangstelling toont voor de positie van de vrouw. Onder invloed van de toenemende industrialisatie, een toenemend contact met het Westen en de introductie van nieuwe liberale denkbeelden ontstaan er in Zuid-Azië allerlei hervormingsbewegingen. Vooral de opkomst van de bourgeoisie als nieuwe sociale middenklasse is van doorslaggevend belang voor de stijgende aandacht die geschonken wordt aan de status van de vrouw. In hun poging aan te knopen bij de moderniteit, weerklinkt ook hier de roep tot hervorming. Mannelijke burgerlijke hervormers, voornamelijk afkomstig uit stedelijke gebieden en afkomstig uit de middenklassen, bekritiseerden gebruiken als *sati* en polygamie. Voor andere hervormers lag de oplossing niet zozeer in het aannemen van liberale principes maar wel in het teruggrijpen naar een 'gouden eeuw', een periode ver in het verleden vóór de komst van vreemde religies en koloniatoren toen vrouwen 'vrij' waren en een hoge maatschappelijke positie bekleedden. Ook deze meer orthodoxe hervormers richten hun aandacht op het uitbannen van praktijken die ze bestempelden als het resultaat van een jarenlange vreemde overheersing.

BESCHAVING DOOR ONDERWIJS

Cruciaal in de aandacht voor vrouwenrechten, zowel voor koloniale als voor burgerlijke hervormers, was het promoten van onderwijs voor meisjes. Achterliggende idee was dat sociale mistoestanden het beste konden worden opgelost door het volgen van onderwijs. De eerste scholen werden reeds vroeg in de 19^e eeuw gesticht door Britse missionarissen en koloniale weldoeners. Vooral in landen als Sri Lanka en India is deze beweging erg duidelijk merkbaar. Sri Lanka ontwikkelde een schoolsysteem dat zo goed als volledig geënt werd op het Britse voorbeeld, compleet met handboeken uit Londen en Britse examenstandaarden. In India werd in 1851 in Calcutta de Bethune Girls' School opgericht door J.E.D. Bethune, een school die later uitgroeide tot het eerste college voor meisjesstudenten. Andere scholen werden dan weer opgericht op initiatief van Indische hervormers, wat tegen het jaar 1882 resulteerde in zo'n 2.700 onderwijsinstellingen voor meisjes, goed voor 127.000 leerlingen. Voor het overgrote deel richtte de aandacht zich op de stichting van basisscholen hoewel er toch ook 82 secundaire en 15 normaalscholen geteld werden. Onderwijs werd verder ook gegeven in huiselijke kring, door vaders, broers of echtgenoten of in de *zenanas*, de vrouwenvertrekken van sociaal

¹ Zie Factsheet nr. 46 "Feminisme in het Midden-Oosten"

goedgeplaatste huishoudens. De leerstof bestond vooral uit het leren lezen, rekenen en schrijven, aangevuld met handwerk en huishoudkunde.

De grote nadruk die de hervormers legden op het uitbannen van allerlei duistere praktijken als polygamie en op het belang van onderwijs voor meisjes had echter vooral een functionele bedoeling. Enerzijds was er de wil om Zuid-Azië op weg te zetten naar de moderniteit. Anderzijds wilde men de vrouwen van Zuid-Azië vooral opvoeden tot goede moeders en echtgenotes. Na hun opleiding konden zij met verve de sociale rol vervullen die van hen verwacht werd als vrouwen van de beter geplaatste burgers. Als moeders konden zij als geen ander het goede voorbeeld geven aan hun kinderen, wat hen in het latere leven alleen maar ten goede zou komen. De moederrol kreeg steeds meer aandacht, zeker naarmate de nationalistische elementen in het discours toenamen. Vrouwen werden als moeders de behoeders van het eeuwenoude nationale verleden, de engelbewaarders van familietradities en verpersoonlijkingen van een nationale identiteit. Victoriaanse waarden als zuiverheid en nauwgezetheid gingen hand in hand met Aziatische idealen van bescheidenheid, zelfopoffering en nederigheid. Vrouwen werden de 'moeders van de natie'. Niet de eigen ontwikkeling van vrouwen stond centraal: wat vooral telde, was hun ondersteunende en dienende rol als goede moeders, opvoeders, wijze en begripvolle echtgenotes, toegewijde verpleegsters en plichtsbewuste onderwijzeressen.

VROUWENSTEMMEN

Het door mannen gedomineerde debat rond vrouwenrechten bleef niet zonder gevolgen voor vrouwen. De toenemende scholingsgraad van vrouwen maakte hen – hoewel vaak schoorvoetend – meer zichtbaar in de maatschappij. Hoewel mannelijke hervormers vooral een versterking van de familiewaarden voor ogen hadden, wisten de vrouwen zelf in bepaalde gevallen toch de opgelegde grenzen te overschrijden. Meer en meer individuele vrouwen traden op het voorplan. Het onderwijs opende de deur naar meer zelfstandigheid. De eerste Sri Lankaanse vrouwelijke dokters behaalden hun diploma op het einde van de 19^e eeuw. Rond die periode lieten ook de eerste schrijfsters van zich horen in de stedelijke literaire kringen van Bengalen. In India verscheen in 1882 *Stree Purush Tulana* (Een vergelijking tussen vrouwen en mannen), geschreven door Tarabai Shinde en beschouwd als de eerste moderne feministische tekst in India. In haar boek bekritiseerde Shinde de mannelijke hervormers voor hun patriarchale houding tegenover vrouwen. Een andere vrouwenactiviste was Pandita Ramabai, schrijfster van onder meer het feministisch manifest *The High Caste Hindu Women*. Ramabai was een veelbereisde dame zowel binnen als buiten India, haar vaderland. Ze bezocht Europa, Noord-Amerika en Japan en kwam er in contact met feministen, vrouwenorganisaties en politieke groeperingen. Pandita Ramabai was ook de stichtster van verschillende instituten en organisaties ter verbetering van de situatie van vrouwen in nood. De vrouwen kregen er onderwijs en volgden er opleidingen waardoor hun positie op de arbeidsmarkt verstevigde. Diverse andere vrouwen mengden zich in discussies over –onder andere– het uithuwelijken van jonge meisjes. Mannen legden in dit debat vooral de nadruk op de nadelige economische gevolgen van deze praktijk en op het gevaar om, als gevolg van de jonge huwelijksleeftijd, ongezonde kinderen voort te brengen. Vrouwen daarentegen mengden zich in het dispuut met heel andere argumenten. Zij benadrukten de nadelige gevolgen van een vroeg huwelijk op de scholingskansen van meisjes, hun persoonlijke ontwikkeling en hun kans op geluk binnen het huwelijk.

Het ontluikende vrouwenactivisme werd ondersteund door een opkomende vrouwenpers. Magazines, kranten en tijdschriften als *Antahpur* (1898) en *Stree Darpan* (1909) maakten het debat rond vrouwenrechten bekend bij een ruimer publiek. Hoewel deze geschriften zich hoofdzakelijk richtten tot of bekend waren bij een publiek bestaande uit hogere of middenklasse vrouwen, droegen zij in niet geringe mate bij tot een groeiende bewustwording. Vermits vele van de magazines en kranten niet in het Engels maar in het Hindi of het Bengali verschenen, spraken zij direct tot de plaatselijke vrouwen. Ook op literair gebied verschenen er allerlei kritische werken geschreven door vrouwen die

de traditionele rol van vrouwen in de maatschappij ter discussie stelden. Over de landsgrenzen heen traden vooraanstaande feministische denkers met elkaar in contact en beïnvloedden zo elkaars werk. Aziatische feministen volgden niet enkel het voorbeeld van Europese denkers als Harriet Beecher Stowe, Emma Goldman of Aletta Jacobs. Ook tussen de Aziatische vrouwen onderling ontstond een bloeiende ideeënuitswisseling.

Vrouwenorganisaties en nationalisme

Wanneer vrouwen zich op het einde van de 19^e eeuw in Zuid-Azië begonnen te organiseren, gebeurde dat vooral met het oog op "improvement" eerder dan op emancipatie van de leden. Net zoals het onderwijs gericht was op het opleiden van vrouwen tot goede echtgenotes en moeders, waren ook de eerste vrouwenorganisaties vooral gericht op het uitwisselen van opvoedingstips en huishoudelijke weetjes. Een andere populaire activiteit van hoger geplaatste vrouwen, was liefdadigheid. Toch moet het belang van deze organisaties voor de ontvoogding van vrouwen niet onderschat worden. De verenigingen vormden een ideale gelegenheid om contacten te leggen buiten de familiale sfeer om, ervaringen uit te wisselen met andere vrouwen én zelf ervaringen op te doen in vergadertechnieken, het opbouwen van argumentaties en het formuleren van besluiten. Deze organisaties vormden bovendien een veilige omgeving om de traditionele *purdah* (de eis tot afzondering) te omzeilen zonder daarbij op verzet te stuiten van familieleden.

Opvallend in de landen van Zuid-Azië en grondig verschillend van het Westers feminisme, is de sterke verbinding tussen de vrouwenorganisaties en de nationalistische beweging voor onafhankelijkheid en zelfbestuur. Het nationalisme ontstond in deze landen als reactie op de lange periode van koloniale overheersing en was een langdurig proces dat gepaard ging met verregaande politieke en sociale hervormingen. Al heel vroeg gingen vrouwen zich engageren in de nationalistische beweging. Hoewel er reeds eerder sprake was van nationalistische reflexen, wordt de stichting van het Indiaas Nationaal Congres in 1885 algemeen beschouwd als de officiële start van het nationalisme in Zuid-Azië. Amper vier jaar later, in 1889, werden de zittingen van het Congres bijgewoond door een tiental vrouwen, waaronder Pandita Ramabai. Meer dan observeren mochten de vrouwen in eerste instantie niet, pas later –volgens sommige bronnen in 1890, volgens andere in 1900- mochten de vrouwen ook het Congres toespreken.

Naarmate de nationalistische beweging uitdijde, nam ook het engagement van vrouwen toe. Vooral in India, met de meest beschreven en grootste onafhankelijkheidsbeweging, wordt dit treffend geïllustreerd. Iets waar vrouwen een uitgesproken rol konden spelen zonder toe te geven aan hun traditionele rol van moeder en hoofd van het huishouden, was de *swadeshi*-beweging (autarkie of zelfvoorziening). Uit protest tegen de Britse opgelegde economie, werd de Indische bevolking aangespoord tot het produceren en consumeren van louter ambachtelijk vervaardigde goederen. Duizenden vrouwen zetten zich aan het spinnen van wol en het vervaardigen van ambachtelijke producten, daarmee een daad van verzet plegend. Vooral tijdens de burgerlijke ongehoorzaamheidsbeweging in de jaren '20-'21 gingen Indische vrouwen zich onder impuls van Mahatma Gandhi massaal inzetten voor de nationalistische zaak. Gandhi benadrukte overigens erg de rol die vrouwen konden spelen in de onafhankelijkheidsbeweging. In zijn argumentatie ging hij uit van de verschillende kenmerken van vrouwen en mannen, wat resulteerde in geheel eigen maar toch complementaire rollen. Mannen waren kostwinners, vrouwen waren huisvrouwen en moeders. Door hun typische eigenschappen als zuiverheid en geweldloosheid waren vrouwen volgens Gandhi uitermate geschikt voor het uitoefenen van geweldloos verzet.

Vrouwen raakten vaak verwickeld in de nationalistische beweging via hun mannen, broers of vaders. Her en der ontstonden vrouwelijke 'steungroepen' actief in *swadeshi* of in het inzamelen van geld bedoeld voor de acties van de mannen. Vrouwen beperkten zich echter niet tot vreedzaam verzet alleen. Hun activiteiten varieerden van geweldloos verzet tot het uitvoeren van terroristische raids op vertegenwoordigers van

het koloniale bewind. Anderen, veelal jongere vrouwen, waren actief in het organiseren van ondergrondse activiteiten, sabotage-opdrachten of de productie van wapentuig. De vrouwenorganisaties die vanaf het begin van de 20^e eeuw ontstonden, werkten vrijwel allemaal zowel rond nationalistische, sociaal reformistische als educatieve eisen. De deelname aan de onafhankelijkheidsbeweging was voor vrouwen een uitgelezen kans om zich te manifesteren. Het gaf hen op een sociaal aanvaardbare manier de kans om nieuwe wegen te bewandelen. Het doel waartoe dit engagement moest leiden, zorgde al heel vroeg voor de nodige discussies binnen de vrouwenbeweging. Voor de enen moesten rechten van vrouwen erkend worden vanuit hun sociale rol als moeders. Vrouwen en mannen waren complementair. Een andere, radicalere, visie stelde dat gelijke rechten voor mannen en vrouwen logischerwijze voortvloeiden uit hun gelijkwaardige capaciteiten en verlangens. Volgens hen waren mannen en vrouwen gelijk aan elkaar. Vooralsnog vond vooral de eerste visie gehoor, zowel bij mannelijke nationalistinnen als bij de vrouwen zelf. Wanneer er in de jaren '20 pogingen werden gedaan om ook arbeidersvrouwen bij de beweging te betrekken, concentreerde men zich met eisen rond moederschapsverlof en cursussen over huishoudkunde voornamelijk op arbeidsters als opvoeders, eerder dan op hun rol als kostwinners. Organisaties als de All India Women's Conference, de belangrijkste Indische vrouwenorganisatie in de jaren '30 en '40, balanceerden constant op het slappe koord tussen het verdedigen van 'veilige' sociale thema's als onderwijs voor meisjes en het aankakken van gevoeliger politieke thema's.

Hoewel vrouwen in de nationalistische beweging een manier vonden om zichzelf te manifesteren en actieve burgers te worden, was er zoals zo vaak ook een keerzijde aan de medaille. Ook in hun nationalistisch engagement werden vrouwen hoofdzakelijk bevestigd in hun traditionele moederrol. Wat aan de buitenkant progressief leek, was dit bijlange na niet altijd: de deelname van vrouwen aan de onafhankelijkheidsbeweging bleef voortdurend binnen de lijnen van een patriarchaal georganiseerde maatschappij. De vrouwenbeweging werd zo goed als helemaal opgeslorpt door de onafhankelijkheidsbeweging. Vrouwenemancipatie was ondergeschikt aan het bekomen van nationale onafhankelijkheid. Eens die zelfstandigheid gerealiseerd, kon er ook werk gemaakt worden van de gelijkheid tussen man en vrouw, zo hoopte men.

De vrouwenbeweging in post-koloniaal Zuid-Azië

DEKOLONISATIE MAAR GEEN EMANCIPATIE

Na de Tweede Wereldoorlog verworven de landen van Zuid-Azië één na één de onafhankelijkheid. Voor vrouwen verliep deze natievorming niet altijd zonder slag of stoot, op verschillende plaatsen werden zij het slachtoffer van nationalistische politieke beslissingen. In 1947 viel Brits India uiteen in twee onafhankelijke staten, moslimstaat Pakistan en hindoestaat India. Oost-Pakistan verwierf in 1971 de onafhankelijkheid en staat sindsdien op de wereldkaarten genoteerd als Bangladesh. De verdeling van Brits India in Pakistan en India verliep voor vrouwen niet zonder problemen. Op last van de overheid werden hindoevrouwen die eerder door moslims ontvoerd waren, teruggehaald naar India. Ook vanuit de Pakistaanse overheid werden moslimvrouwen gerepatriëerd naar Pakistan. In de ogen van hun families was de zuiverheid van deze vrouwen echter geschonden door hun –vaak gedwongen- omgang met moslims dan wel hindoes. Een bijkomend probleem lag in het feit dat vrouwen traditioneel aanzien werden als de behoeders van de zuiverheid en de eer van de natie. Velen werden daarom na hun terugkeer verstoten of gedood om de eer van de familie en de nieuwe natie te redden.

Op juridisch gebied kwamen er in een aantal landen na de onafhankelijkheid garanties die de gelijke rechten tussen vrouwen en mannen moesten vrijwaren. De Indiase grondwet (1950) bepaalde de gelijkheid van mannen en vrouwen voor de wet en verbood discriminatie op basis van geslacht. Ook in Pakistan en Sri Lanka werden constitutionele

garanties opgenomen die seksdiscriminatie verboden. Ondanks deze grondwettelijke bepalingen kende de vrouwenbeweging in de eerste postkoloniale jaren een terugval. Eens de onafhankelijkheidsstrijd gestreden, verdwenen de vrouwen in Zuid-Azië opnieuw naar de achtergrond. Hun engagement in de onafhankelijkheidsbeweging was in de meeste gevallen ingegeven vanuit een ondersteunende, dienende moederrol. Eens het zelfbestuur een feit, pikten vele vrouwen de draad van hun oorspronkelijke bezigheden weer op en keerden terug naar de beslotenheid van hun huishoudens. Daar waar vrouwen toch meer zichtbaar bleven in de maatschappij, bleef de oorspronkelijke opdeling tussen mannen- en vrouwenrollen intact. Vrouwen die actief werden in het publieke leven werden geacht zich te houden aan stricte normen inzake fatsoen en deugzaamheid, wat hen opnieuw bevestigde in hun oude rollen en sociale normen.

Maatregelen en wetten die de gelijke kansen tussen mannen en vrouwen effectief zouden bevorderen, konden vaak niet of slechts met heel veel moeite gerealiseerd worden. Toch waren er voor de vrouwenbeweging ook hoopgevende klanken te horen. In Pakistan bijvoorbeeld werd in 1961 de *Family Law Ordinance* goedgekeurd, een wettelijke regeling rond echtscheiding en polygamie waardoor een echtscheiding niet langer kon geregeld worden door een eenzijdige mondelinge verklaring van de man.

De vrouwenbeweging zelf had het niet altijd gemakkelijk om een vuist te maken tegen deze situatie. Door het wegvallen van de onafhankelijkheidsstrijd, traditioneel een erg belangrijk bindingselement, moesten de vrouwenorganisaties op zoek naar een nieuwe identiteit. Nu er geen gemeenschappelijke vijand meer was om de aandacht op te richten, kwamen de politieke en ideologische tegenstellingen tussen de verschillende groepen bovendien in alle hevigheid aan het licht wat samenwerking niet vanzelfsprekend maakte.

In heel Zuid-Azië vaarden vooral vrouwen uit de toplaag van de maatschappij wel bij de onafhankelijkheid. Zij werden verkozen in het parlement, gingen uit werken of bekleedden hoge posities. Vijayalakshmi Pandit bijvoorbeeld, Indisch ambassadeur in o.m. de Sovjet-Unie, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië en eerste vrouwelijke voorzitter van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Het bekendste voorbeeld is ongetwijfeld Indira Gandhi, eerste minister van India (1966-1977 en 1980-1984). Ook middenklassevrouwen profiteerden van de toegenomen economische mogelijkheden en bouwden een carrière uit in het onderwijs, de geneeskunde of de ambtenarij.

DE VROUWENBEWEGING HERBRONT ZICH ...

Terwijl het principe van gelijkheid grondwettelijk bepaald was, zag de werkelijkheid er voor miljoenen vrouwen helemaal anders uit. Vrouwen uit de lagere sociale klassen en vrouwen actief als laaggeschoolde arbeidskrachten in industrie en landbouw waren bijzonder kwetsbaar. In een land als Bangladesh, dat de gelijke rechten van alle burgers eveneens in de grondwet garandeerde, bleek de discriminatie van vrouwen als een rode draad doorheen hun leven te lopen. Vanaf hun geboorte tot aan hun dood houden traditionele gebruiken en opvattingen de achterstelling van meisjes en vrouwen in stand.

Katalysator voor de heropleving van de vrouwenbeweging in een groot deel van Zuid-Azië was het VN-Jaar van de Vrouw in 1975 en aansluitend het VN-Decennium van de Vrouw 1975-1985. Naar aanleiding van deze gebeurtenissen werden bijvoorbeeld in Sri Lanka een hele reeks activiteiten op touw gezet die tot doel hadden na te denken over de positie van de vrouw in het land. In India verscheen het rapport *Towards Equality*. Het rapport bevatte een ronduit sombere beschrijving van de positie van gewone vrouwen in het land. Frappant was de vaststelling dat de sekseratio in 1971 een verhouding van 930 vrouwen op 1000 mannen liet zien, daar waar dit in 1901 nog 971 vrouwen voor 1000 mannen bedroeg. Een verklaring voor deze terugval was te vinden in een latente onderwaardering van meisjes wat resulteerde in ondervoeding en een hoger sterftecijfer voor meisjes en jonge meisjesbaby's.

Vanaf de jaren '70 groeide er vanuit linkse hoek meer en meer verzet tegen de algemene onderdrukking van de arbeiders- en landbouwbevolking. Naarmate de betrokkenheid

van vrouwen bij deze beweging groter werd, ging de aandacht zich steeds sterker toe-spitsen op de gendergerelateerde thema's als mishandeling van vrouwen binnen het gezin, de achtergestelde positie van vrouwen op de werkvloer, gelijk loon voor gelijk werk, 'feodale' gebruiken van afzondering en beperkingen op de actieve participatiemogelijkheden van vrouwen aan het openbare leven.

Als direct gevolg van dit groeiend besef vond de vrouwenbeweging in Indisch Zuid-Azië een nieuw elan. Een brede waaier aan nieuwe vrouwenorganisaties ontstond in de jaren zeventig en tachtig gaande van onderzoeksnetwerken, politieke vrouwengroepen, beroepsorganisaties tot hulporganisaties, sensibiliseringsbewegingen rond sociale wantoestanden en massa-organisaties voor vrouwen uit de laagste sociale klassen van de maatschappij. Cruciaal in deze 'nieuwe' vrouwenbeweging was het benadrukken van de *gelijkheid* tussen mannen en vrouwen. Anders dan vroeger gingen feministen niet langer uit van de complementariteit of het anders-zijn van mannen en vrouwen maar kozen ze resoluut voor de actieve vrouw als een gelijkwaardige partner van de man. Feminisme, autonomie en netwerking tussen de verschillende organisaties werden de nieuwe sleutelwoorden. Verder ging het feminisme zich verbinden met de beweging die opkwam voor de rechten van de armsten zoals de *dalit* of onaanraakbaren, de laagste kaste in de Indiase maatschappij. De aanwezigheid van deze zogenaamde *grassroots* bewegingen veranderde het gezicht van de vrouwenbeweging.

Twee thema's die erg belangrijk waren voor de nieuwe feministische beweging in India, waren enerzijds het protest tegen verkrachting en anderzijds de beweging tegen het geven van bruidsschatten en het daarmee verbonden familiaal geweld ('*dowry*' en '*dowry deaths*'). De gewoonte een bruidsschat mee te nemen naar het huis en de familie van de bruidegom, leidde tot heel wat wantoestanden. Jonge bruiden werden vermoord om een tweede huwelijk –en het incasseren van een nieuwe bruidsschat-mogelijk te maken of werden geterroriseerd door hun schoonfamilie indien de bruidsschat niet hoog genoeg bleek te zijn. Ook tegen verkrachting werd hevig geprotesteerd, vooral dan tegen verkrachting door politieagenten. De strijd tegen familiaal geweld en verkrachting maakte duidelijk dat vrouwenorganisaties in staat waren de handen in elkaar te slaan en een grote massa te mobiliseren rond één bepaald thema. Landelijk gecoördineerde acties deden de samenwerking toenemen. Tegelijkertijd ging men beseffen dat wettelijke veranderingen niet zo gemakkelijk gerealiseerd konden worden. Zelfs al werd de wet aangepast, dan nog bleek het bijzonder moeilijk om daadwerkelijk iets te veranderen en de wet ook te laten toepassen.

Met deze ervaringen in het achterhoofd sloeg de vrouwenbeweging alweer nieuwe wegen in. Nieuw was bijvoorbeeld de opkomst van vrouwencentra die diensten aanboden als het verlenen van juridisch advies, gezondheidszorg en hulpverlening. De nieuwe centra verschilden grondig van de oude liefdadige organisaties door hun uitgesproken feministische inslag. Het concept van *sisterhood* werd hoog in het vaandel gedragen, wat zich vertaalde in activiteiten die de eigen creativiteit en weerbaarheid van vrouwen ondersteunden. Nu het afdwingen van wettelijke hervormingen zo moeilijk gebleken was, koos men voor de empowerment van individuele vrouwen.

Bij het aanbreken van de jaren '80 liet de vrouwenbeweging in Zuid-Azië zich kenmerken als een zeer gediversifieerde beweging. Feministen waren actief in erg uiteenlopende activiteiten, gaande van literatuur tot opbouwwerk in sloppenwijken, vakbondswerk en gezondheidszorg. Hun aanwezigheid liet zich het beste voelen in de journalistiek, met een gevoelige toename van het aantal krantenartikels over typische *women's issues* zoals verkrachting of sati. Ook in de academische wereld deed zich de feministische invloed stilaan gelden met de oprichting en de uitbouw van aparte opleidingen vrouwenstudies.

... EN ONDERVINDT NIEUWE MOEILIKHEDEN

Naarmate de vrouwenbeweging aan invloed won en ook effect begon te krijgen op het dagelijks leven van vrouwen en families, werd het feminisme in de late jaren '70 en '80 meer en meer geconfronteerd met tegenkating en een heropleving van conservatieve denkbeelden. Vanuit traditionalistische hoek ontstond een tegenstroming die het feminisme en de vrouwenemancipatie afwees. Een en ander kaderde overigens in het 'traditie vs. moderniteit'-debat dat ook in andere regio's gevoerd werd (bv. Midden Oosten). Het feminisme werd, als 'oorzaak' van moderne 'problemen' als buitenshuisarbeid voor de vrouw, de afbrokkeling van het traditionele gezin en promiscuïteit, door traditionalisten aanzien als een verwerpelijk product van de toenemende verwestering van de maatschappij. Het feminisme had, omwille van zijn westerse oorsprong, volgens hen dan ook geen enkele relevantie in Zuid-Azië. Als antwoord op de veranderingen in de maatschappij, knoopten traditionalisten opnieuw aan bij de aloude zekerheden van een traditionele en patriarchale sociale structuur. Authenticiteit en een eigen culturele nationale identiteit namen de plaats in van modernisering en verwestering.

Zowel vanuit islamitische als vanuit hindoeïstische hoek werd in Zuid-Azië een beeld gecreeërd van de zuivere "ideale vrouw"². Als uitgesproken cultureel symbool stond zij tegenover het beeld van de onstpoorde Westerse vrouw. In het islamitische Pakistan werd deze beweging erg duidelijk tijdens het regime van generaal Mohammed Zia-ul-Haq die in 1977 na een staatsgreep aan de macht kwam. Zijn bewind, gestoeld op een islamisering van de samenleving, betekende een zware terugval voor de vrouwenrechten in het land. Vrouwen werden opnieuw bevestigd in hun onderdanige, aan mannen ondergeschikte rol met als belangrijkste taak het bewaren van de familie-eer. In hindoeïstisch India uitte de traditionalistische reflex zich onder meer in de sati-revival in de jaren '80. Voorstanders van weduwenverbranding –ook vrouwen– kwamen massaal op straat om te protesteren voor het "recht op sati als vrouw en als Hindu".

Opvallend in deze hele beweging was dat ook vrouwen zich enthousiast achter de conservatieve bewegingen schaalden. De pro-sati beweging bijvoorbeeld, slaagde erin een groot aantal vrouwen te mobiliseren. In hun acties maakten ze gebruik van typisch feministische argumenten als zou sati een "vrouwenrecht" zijn. Door deze ontwikkelingen kreeg de feministische beweging het op het einde van de twintigste eeuw soms erg moeilijk. Toch vormden de vrouwonvriendelijke ontwikkelingen voor de vrouwenbeweging ook een stimulans. Door het openlijke maar ook ondergrondse verzet tegen beperkende wetten en maatregelen, vond de vrouwenbeweging een nieuw gemeenschappelijk doel waaruit ze nieuwe kracht kon putten voor de toekomst.

Uitdagingen voor de vrouwenbeweging vandaag

Ondanks de moeilijkheden en kritiek die het feminisme in de jaren '80 en '90 in Zuid-Azië te slikken kreeg, is de vrouwenbeweging in dit gebied toch kunnen uitgroeien tot een bontgekleurd amalgaam van vrouwenorganisaties. In de jaren '90 kregen de traditionele vrouwenorganisaties versterking van talrijke NGO's. Dit zorgde ervoor dat het gendrespect meer en meer verbonden werd aan thema's als milieubescherming, armoedebestrijding, conflictbeheersing en ontwikkelingswerk. Tegelijkertijd groeide in de afzonderlijke landen van de Zuid-Aziatische regio het besef dat vele problemen en noden van vrouwen niet louter landgebonden waren. Dit leidde tot een groeiend (inter)regionaal overleg tussen NGO's uit Zuid-Azië, de Pacific en Zuid-Oost Azië. Vooral in de aanloop naar en in de nasleep van de Vierde VN-Wereldvrouwenconferentie in Peking 1995, won het idee veld dat het beter was de handen in elkaar te slaan en samen naar mogelijke oplossingen te zoeken. De thema's die tijdens deze overlegmomenten aan bod komen,

² Voor een beschrijving van de relatie 'vrouwen en islam' verwijzen we graag naar RoSa-Factsheet nr. 46, "Feminisme in het Midden-Oosten" waar dit thema in een apart punt uitvoerig werd beschreven.

zijn zo goed als allemaal verbonden met de grote verschuivingen die de Zuid-Aziatische regio op het einde van de twintigste en het begin van de eenentwintigste eeuw in zijn greep hielden/houden.

Bij het einde van de Koude Oorlog werd de hoop op vrede en stabiliteit al vlug overschaduwed door nieuwe conflicten, vaak gestoeld op etnische, politieke of religieuze spanningen. De regio van Zuid-Azië is daarenboven door zijn vele etnische, religieuze, culturele en politieke breuklijnen een bijzonder onstabiele regio. Meer nog dan andere bevolkingsgroepen, hebben vrouwen en meisjes erg te lijden onder deze **conflicten**. Rechtstreeks, door hun verhoogde kwetsbaarheid voor seksueel geweld en schendingen van de mensenrechten, maar ook onrechtstreeks, als gevolg van een ontoereikende voorraad aan levensmiddelen of een gebrekkige gezondheidszorg. De politieke instabiliteit en de aanhoudende armoede zijn bovendien een bijzonder goede voedingsbodem voor diverse **fundamentalistische bewegingen**, zowel religieus als etnisch geïnspireerd. Telkens weer betekent de opkomst en uitbreiding van deze bewegingen voor vrouwen een stap achteruit. Traditionele vrouwenrollen worden benadrukt, begrippen als kuisheid, onderworpenheid, zelfopoffering en toewijding aan de familie worden sleutelwoorden terwijl reeds verworven rechten en vrijheden worden teruggeschroefd. De toename van het seksueel geweld op vrouwen, als een aanslag op de eer van de hele natie, heeft op zijn beurt verstrekkende gevolgen op de levens van ontelbare vrouwen.

Even ingrijpend was het proces van **globalisering** dat pas echt goed op gang kwam vanaf de jaren '90 van de vorige eeuw. Transnationale bedrijven, multinationals, wereldwijde informatienetwerken en de uitbreiding van de vrije markteconomie wijzigden de samenleving grondig. Aan deze ongebreidelde ontwikkeling is echter ook een keerzijde verbonden die voor vrouwen vaak erg ongunstig uitvalt. Vrouwen en meisjes worden in de grote fabrieken ingezet als erg goedkope arbeidskrachten en hebben te maken met lange werktijden, extreem lage lonen, een slechte en onveilige werkomgeving, en een gebrekkige of helemaal geen sociale bescherming. De groeiende automatisering en flexibilisering legt een toenemende druk op de laagst geschoolde arbeidskrachten, meestal vrouwen. Economische afhankelijkheidsrelaties tussen landen onderling en het opbouwen van staatsschulden is bovendien erg nefast voor een duurzaam beleid en schaadt de ontwikkeling van allerlei sociale programma's.

Naast deze grote thema's staat de vrouwenbeweging in het eenentwintigste-eeuwse Zuid-Azië voor nog enkele andere uitdagingen. Zo zijn er bijvoorbeeld de gevolgen van vervuiling en industrialisatie op de **leefomgeving**. In samenlevingen waar vrouwen erg afhankelijk zijn van hun omgeving, bv. voor de dagelijkse voedselvoorziening, laten de gevolgen van massale ontbossingen, bodemschaarste en vervuiling zich dubbel zo hard voelen. Daarbovenop legt het groeiende **aids**probleem extra druk op het vrouwelijke deel van de bevolking. In grote delen van Zuid-Azië zoals bv. India, verloopt het gros van de besmettingen via heteroseksueel contact binnen het huwelijk waarbij de mannelijke partner het hiv-virus opliep via betaalde seks. De vaak ondergeschikte positie van vrouwen, onwetendheid en een ongelijke toegang tot onderwijs verhogen de besmettingskansen van vrouwen. Ook in het bestrijden van de hiv/aids-epidemie is het werken aan empowerment en vrouwenrechten dus cruciaal³.

---

³ Over de aidsproblematiek, zie RoSa-Factsheet nr. 47, "Vrouwen en hiv/aids".

Meer lezen

- Asia and Pacific NGO Working Group. Voices from Asia and the Pacific: the Asian and Pacific input into the Global Platform of Action. Bangkok, 1995.
- Basu, Amrita. The challenge of local feminisms. Women's movements in global perspective. Boulder: Westview Press, 1995.
- Dhanraj, Deepa; Misra Geetanjali en Srilatha Batliwala. "An action framework for South Asia."
In: Kerr, Joanna; Sprenger Ellen en Symington Alison (ed.). The future of women's rights. Global visions and strategies. London / New York: Zed Books, 2004, p.80-96.
- Jafar, Afshan. "Women, islam and the state in Pakistan". Gender Issues, vol. 22, nr. 1, winter 2005, p. 35-55.
- Jayawardena, Kumari. Feminism and nationalism in the Third World. Londen: Zed Books Ltd, 1986.
- Kumar, Radha. The history of doing. An illustrated account of movements for women's rights and feminism in India, 1800-1990. Londen / New York: Verso, 1993.
- Morgan, Robin (ed.) Sisterhood is global. The international women's movement anthology. Harmondsworth: Penguin Books, 1984.
- Ramusack, Barbara N. "Women in South Asia."
In: Ramusack, Barbara N. en Sievers, Sharon. Women in Asia. Restoring women to history. Bloomington / Indianapolis: Indiana University Press, 1999, p. 15-76.

INTERESSANTE WEBSITES

- U.N. Economic and Social Commission for Asia and the Pacific – Gender Development Section
<http://www.unescap.org/esid/GAD/index.asp>
- U.N. Development for Women – South and Southeast Asia Regional Office
<http://www.unifem-eseasia.org/>
- South Asian Women's Network
<http://www.sawnet.org>

Samenstelling

Annemie Vanthienen